

της, μὲ ποῖον δικαίωμα θὰ τὴν ἐμπο-
δίσω νὰ πράξῃ τοῦτο;

Ἐλαβε τὸν βραχίονα τῆς νεαρᾶς γυ-
ναικὸς διὰ νὰ ψαύσῃ τὸν σφυγμὸν της,
διατύπωσης περιττῆ, καθότι διὰ ταύτης
δὲν ἔμαθε πλείοτερα παρ' ὅσα ἤξευ-
ρεν ἤδη.

— Ἡ κυρία ἔχει βίαιον πυρετὸν, εἶ-
πεν ἐν μέσῳ τοσοῦτον βαθείας σιωπῆς
ὥστε ἐφαίνετο ὅτι ὄλαι αἱ ἀναπνοαὶ εἶ-
χον κρατηθῆ· πρὸ δύο μηνῶν τοιαύτη
εἶναι ἡ συνήθης κατάστασις της. Ἐν
τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ἀσθενείας
ταύτης, κατὰ τῆς ὁποίας οἱ ἀγῶνες τῆς
τέχνης δὲν ἠδυνήθησαν νὰ θριαμβεύσω-
σιν, εἶναι ἀσυνήθης ἐρεθισμὸς τὸν ὁ-
ποῖον ἡ ἐλαχίστη συγκίνησις διπλασιάζει
καὶ δύναται νὰ καταστήσῃ ἐπικίν-
δυνον· ἀλλὰ μέγα χάσμα ὑπάρχει με-
ταξὺ τοῦ ἐρεθισμοῦ τοῦ νευρικοῦ συστή-
ματος καὶ τῆς διαταράξεως τῶν νοητι-
κῶν ὀργάνων. Ἡ κυρία Γορσὰζ, ὡς τὸ
ἐβεβαίωσεν ἡ ἰδία, ἀπολαύει πλήρους
τοῦ λογικοῦ της, καὶ εἶμαι πεπεισμένος
ὅτι θὰ ἐννοήσῃ κάλλιστα τὰς ἀπευθυν-
θησομένας αὐτῇ ἐρωτήσεις, καθὼς καὶ
τὴν ἐννοιαν τῶν ἰδίων ἐαυτῆς λόγων.

Τὸ ἀκροατήριον ὑπεδέχθη τὴν διακῆ-
ρυξιν τοῦ ἱατροῦ μετὰ ψιθυρισμοῦ εὐ-
χαριστήσεως καὶ ἡτοιμάσθη, ἐν τῇ σκλη-
ρᾷ του ἐλαφρότητι, νὰ ἀκούσῃ τὸ σκάν-
δαλον τὸ ὁποῖον ὀλίγον ἔλειψε νὰ στε-
ρηθῆ. Ἐκτὸς ἐαυτοῦ, ὁ Κ. Γορσὰζ ἠ-
θέλησε νὰ ἀναβῆ τὰς βαθμίδας αἵτινες
ἀπεχώριζον αὐτὸν ἀπὸ τῆς συζύγου του
καὶ νὰ τὴν ἀποσπάσῃ ἐκεῖθεν· ἀλλ' οἱ
χωροφύλακες τῷ ἔφραξαν τὴν δίοδον,
καὶ ἐπανέπεσεν ἐπὶ τινος σκαμνίου ὅπου
ἔμεινε μὲ πρόσωπον κεκρυμμένον ἐντὸς
τῶν χειρῶν καὶ κατὰ τὰ φαινόμενα κα-
ταβεβλημένος. Ὁ Ἀρθούρος, ἐπὶ τοῦ
ὁποίου ἡ Δουκία ἐξηκολούθει ἔχουσα
προσηλωμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς, τὴν ἰ-
κέτευσε διὰ βλέμματος νὰ μὴ προδώσῃ
περισσότερον ἔρωτα τοῦ ὁποίου ἡ ὁμο-
λογία ἔμελλε νὰ τὴν ἀτιμάσῃ. Εἰς ἀ-
πόκρισιν τῆς ἀφώνου ἐκείνης παρακλή-
σεως δὲν ἐπέτυχεν ἄλλο εἰμὴ χειρονο-
μίαν περιπαθῆ ἣτις ἐξέφραζε τὴν ἀκλό-

νητον ἀπόφασιν νὰ τὸν σώσῃ ἢ νὰ ἀπο-
λεσθῆ μετ' αὐτοῦ.

(Ἐπεταὶ τὸ τέλος.)

Ἡ ΕΜΦΥΤΟΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Εἰσαγωγή

Τίς ὑπῆρξεν ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ κόσμου
τούτου, οὗτινος μαντεύομεν τοὺς σοφοὺς
καὶ ἀναλλοιώτους νόμους καὶ οὗτινος
τὴν πλήρη μεγαλοπρέπειαν, τὴν ἀκριβῆ
λεπτομέρειαν καὶ τὴν ἀπέραντον ἔκτα-
σιν δὲν δυνάμεθα ν' ἀντιληφθῶμεν; Τίς
ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον ἐν τῷ μέσῳ τῆς
δημιουργίας, ἀσθενῆ μὲν καὶ μικρὸν
καὶ ταλαίπωρον ὡς ὑλικὸν ὄν ἀλλὰ ἰσχυ-
ρὸν, μεγαλοπρεπέστατον καὶ εὐγενέστα-
τον ὡς ὄν ἠθικόν; Οἱ νόμοι οὗτοι τοῦ
παντὸς οὕτινες μόλις ἐμφανίζονται εἰς
τὴν τεθολωμένην διάνοιαν ἡμῶν θέλουσι
μείνει ἔσαεὶ ἄγνωστοι εἰς ἡμᾶς; Εἴμε-
θα ἔρημοι καὶ ἐγκαταλελειμμένοι ἐν τῷ
κόσμῳ τούτῳ ἢ ὑπάρχει πρόνοια μερι-
μνώσα καὶ κηδομένη ὑπὲρ ἡμῶν; Ὁ ἄν-
θρωπος ζῆ ἐπὶ μικρὸν καὶ ἡ καρδία αὐ-
τοῦ πάλλει παλμοὺς ὑψίστων προσδο-
κιῶν καὶ εὐγενεστάτων προαιρέσεων καὶ
ἔπειτα διὰ παντὸς σιγᾶ καὶ ὑπνώττει
διὰ παντὸς τὸν αἰώνιον ὕπνον, ἢ ὑπάρ-
χει ἀθάνατος βίος ὡς τέρμα τῶν ἐν τῇ
γῆ ἀγώνων; Αἱ ὑψίσται καὶ γλυκύταται
ἐλπίδες αἵτινες, ἂν ὑπνώττωσιν ἐνίοτε,
οὐδέποτε ὅμως δύνανται ν' ἀπαλειφθῶ-
σιν ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας ἐτέ-
θησαν ἄρα ἐν ἡμῖν ὑπὸ τῆς φύσεως μό-
νον ὅπως καταστήσωσι φορητὸν τὸν ἀφό-
ρητον τοῦτον βίον, ἢ εἶναι βαθεῖαι προ-
αισθήσεις καὶ ὑψηλαὶ ἀποκαλύψεις εὐ-
δαιμονεστέρας ὑπάρξεως; Τί εἶναι ἁ-
ληθές, ἢ ἀπελπισία ἢ ἡ ἐλπίς; Ἴδου τὰ
ὑπάτα τῶν ζητημάτων ἅτινα ἐνησχόλη-
σαν τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Πλάτωνος
ἀλλὰ καὶ τὸν στενὸν νοῦν τοῦ Κανιβά-
λου, εἰς ἃ διαφοροτρόπως ἐνασχολεῖται
ἢ ἀνθρωπότης πᾶσα διὰ τῆς φιλοσοφίας
ἢ τῆς θρησκείας. Βεβαίως οἱ γεννηθέν-
τες ἐν τῇ ἀγκάλῃ τῆς χριστιανικῆς πί-

στεως, διὰ τῆς πίστεως ταύτης ἀνα-
πληροῦσι πᾶσαν ἄλλην ἀπόδειξιν καὶ
μετὰ πεποιθήσεως ἀκραδάντου ἀφιερού-
σι τὴν καρδίαν πρὸς τὸ ἀποκαλυφθὲν
ὑπέρτατον ὄν. Ἄλλὰ τὸ ἀνθρώπινον
πνεῦμα ἐρευνᾷ καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ πείθε-
ται ἀφοῦ ἐρευνήσῃ. Ἀποδεχόμεθα μετὰ
πλείονος πεποιθήσεως τὰ μυστήρια τῆς
θρησκείας ὅταν διὰ τοῦ νοῦς ἡμῶν ἀνεύ-
ρομεν τὰ ἀσφαλῆ θεμέλια αὐτῆς.

Τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἐδραίωσαν
οὐχὶ τὰ θαύματα τῶν θεμελιωτῶν αὐτῆς
ἐνεκα τῶν ὁποίων μάλιστα τινες ἐπολέ-
μησαν αὐτήν, οὐχὶ ὁ μαρτυρικὸς στέφα-
νος τῶν πρώτων χριστιανῶν, ἀλλ' ἡ
συνείδησις ὅτι ἡ ἠθικὴ αὐτῆς διδασκα-
λία εἶναι πολὺ ὑπερτέρα πάσης ἄλλης
θρησκευτικῆς διδασκαλίας καὶ ὅτι ὁ
Θεὸς ὃν διδάσκει εἶναι αὐτὸς ὁ θεὸς τῆς
καρδίας ἡμῶν.

Διὰ τοῦτο αὐτοὶ οἱ πατέρες τῆς
ἐκκλησίας ὁ Βασίλειος, ὁ Γρηγό-
ριος, ὁ Χρυσόστομος δὲν ἀπηξίου-
ν ἀποδεικνύουσι τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐξ ἀπο-
καλύψεως θρησκείας δι' ἐπιχειρημά-
των ἐκ τῆς φιλοσοφίας ἀντλουμένων.
Ἄλλ' ὑπάρχουσιν ὅρια μεταξὺ φιλοσο-
φίας καὶ θρησκείας. Ἡ φιλοσοφία ἀνε-
γείρει τὸν ναὸν ἐντὸς τοῦ ὁποίου λα-
τρεύεται ὁ ἐξ ἀποκαλύψεως Θεός, ἀπο-
δεικνύει τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἀκρογωνιαίου
λίθου τῆς θρησκείας καὶ ἴσταται· ἂν
προχωρήσῃ περαιτέρω σφετερίζεται δι-
καιώματα ἀλλότρια καὶ ἡ ποινὴ αὐτῆς
εἶναι τὸ χάος καὶ ἡ σύγχυσις εἰς ὃ ρί-
πτεται.

Πᾶν ἔργον ἀνθρώπινον καὶ αὐτὸ τὸ ἀτε-
λέστερον καὶ αὐτὸ τὸ μᾶλλον ἐσφαλμένον
δὲν στερεῖται ἀξίας. Πάντα τὰ φιλοσοφι-
κὰ συστήματα καὶ αὐτὰ ὅσα μᾶλλον πλα-
νῶνται δὲν εἶναι ἀπορρίπτεα· οἱ πρεσβεύ-
οντες τοιαῦτα συστήματα προτίθενται
τοῦλάχιστον τὴν λύσιν τῶν ὑπάτων ζη-
τημάτων τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως· καὶ
ἂν ἐκτραπέυντες τῆς εὐθείας ὁδοῦ, ἐμπέ-
σωσιν εἰς τὸν ὕλισμόν, εἶναι ἀνώτεροι
τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες ἀδιαφο-
ροῦντες ὅλως, ἀρκοῦνται εἰς τὰ ἀφορώ-
ντα τὸν ἐφήμερον τοῦτον βίον καὶ τὴν ἄδο-

ξον δόξαν αὐτοῦ· ὅπως εἶναι ὑπέρτερος
ὁ στρατιώτης ὁ ἐξερχόμενος εἰς μάχην
καὶ ἠττώμενος τοῦ ἐν τῇ καλύβῃ αὐτοῦ
διαμέοντος καὶ ἀδιαφοροῦντος. Ὁ Θεὸς
κατὰ γραφικὴν ἔκφρασιν σκηνοῖ ἐν τῇ
καρδίᾳ ἡμῶν καὶ ὅστις ζητεῖ αὐτὸν καὶ
ἂν εἰς στιγμὰς ἀθυμίας ἢ πλάνης δὲν
ἐννοῇ τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ παρ-
έρχεται ἢ ἀθυμία καὶ ἢ πλάνη παρέρχε-
ται καὶ ἀναζῆ πάλιν ἢ πρώτη πεποιθή-
σις. Ἐπειτα ὁ ἀναστρεφόμενος πρὸς τοι-
αῦτα ζητήματα ἴσταται πάντοτε πλη-
σίον τοῦ δημιουργοῦ καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ
ἐξαγιαάζεται, ἐνῶ ἡ ἀδιαφορία εἶναι ἢ
ἐσχάτη τοῦ ἀνθρώπου ταπείνωσις. Ἐγὼ
τοῦλάχιστον ἐνόησα πάντοτε τὸν ἄνθρω-
πον ἀμαρτάνοντα καὶ ὑποπίπτοντα εἰς
ἐγκλήματα· ἀλλὰ δὲν ἐνόησα ποτὲ
τὴν πρὸς τὰ ἐγκλήματα ἀδιαφορίαν· καὶ
νομίζω χεῖρονα τοῦ φονέως τὸν διαβά-
την ὅστις διερχόμενος παρὰ τὴν θέσιν
ἐν ἣ τελεῖται ἐγκλημα παρέρχεται ἀδια-
φόρως ἐξακολουθῶν νὰ συρίζῃ.

Ἄλλὰ πρὸ πάντων ἡ ἀνθρωπότης δια-
τρέχει ἤδη ὀλισθηρὸν βίου στάδιον.
Ἐκπλαγεῖσα ἐκ τῶν τεραστίων πρού-
δων τῶν μαθηματικοφυσικῶν ἐπιστη-
μῶν καὶ συνειθίσασα ν' ἀποδεικνύῃ
πειραματικῶς τὰ πλεῖστα τῆς φυσικῆς
καὶ τῆς χημείας προβλήματα, ἠθέλησε
νὰ ἐφαρμόσῃ, μετὰ πλειοτέρου θάρρους
τῶν ἀρχαίων ὕλιστῶν, ὅμοιον τρόπον
τοῦ συλλογίζεσθαι καὶ εἰς τὴν φιλοσο-
φίαν. Πείθεται μόνον εἰς τὰς ψηλα-
φητὰς ἀληθείας· παραδέχεται μόνον τὸ
ἀποδεικνυόμενον οὕτως εἰπεῖν μαθημα-
τικῶς. Ἄλλ' ἐὰν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦ-
μα ἠρκεῖτο εἰς τὰς ψηλαφητὰς ἀλη-
θείας, ἠθέληεν εἶναι τυφλότερον ἀσπά-
λακος· ἂν πᾶν ὅ,τι δὲν ἐξηγεῖται δὲν
ἦναι ἀληθές, τί μᾶλλον ἀνεξήγητον τῆς
ζωϊκῆς δυνάμεως; Ἐγὼ ὁ γράφων τὰς
γραμμὰς ταύτας καὶ κινῶν τὴν χεῖρά
μου, ἀγνοῶ πῶς ἡ βούλησίς μου μεταδί-
δει τὴν κίνησιν εἰς τὴν χεῖρά μου καὶ
ὅμως ἡ χεῖρ μου κινεῖται. Τὸ ἀνθρώ-
πινον πνεῦμα ἴσταται ἐν τῷ μέσῳ φαι-
νομένων ὧν ἀγνοεῖ τὰ αἷτια· τίς ἐν τού-
τοις ὁ μωρὸς ὁ ἀρνούμενος τὴν ὑπαρξίν

τῶν φαινομένων; Βεβαίως εἶναι θλιβερόν νὰ ζῶμεν περιβαλλόμενοι ὑπὸ μυστηρίων ὧν τὴν λύσιν δὲν δύναται ν' ἀνεύρη ἢ ἀσθενῆς ἀνθρωπίνη διάνοια· ἀλλ' ὁ ὁμολογῶν τοῦτο εἶναι ὑπέρτερος τοῦ μὴ ἐννοοῦντος τοῦλάχιστον ὅτι ὑπάρχει τι ἀνώτερον τῆς διανοίας ἡμῶν· καὶ ἡ ἀτέλεια αὕτη μετριάζεται διὰ τῆς συνειδήσεως ὅτι διακρίνομεν ἐντὸς ὁμιχλώδους ὀρίζοντος ἀσαφῶς, τὴν ἀρχὴν πάσης ζωῆς καὶ πάσης ὑπάρξεως.

Ἡ παρούσα μελέτη σκοπεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος· λησματοῦντες ὅτι ὑπάρχουσι θετικὰ θρησκεῖαι ὁπωσδήποτε ἰδρυθεῖσαι, θέλομεν ἐρωτήσῃ τὴν ψυχὴν ἡμῶν, θέλομεν ἐρωτήσῃ τὸν ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν κόσμον, καὶ ὅταν πεισθῶμεν ὅτι ὑπάρχει Θεὸς δημιουργὸς τοῦ παντός καὶ μεριμνῶν περὶ ἡμῶν, ὅτι ὑπάρχει κρίσις καὶ ἀνταπόδοσις, ὅτι πρὸς τὴν θρησκευτικὴν λατρείαν φερόμεθα ὑπὸ τῶν ἐνδομύχων ἡμῶν προαισθημάτων, τότε θέλομεν σταματήσῃ τὰ περαιτέρω ἀνήκουσιν εἰς τὴν θρησκείαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ὁ Θεὸς καὶ ἡ δημιουργία,

I

Εἶναι λυπηρὸν, λέγει πού ὁ Πλάτων, εἶναι λυπηρὸν νὰ ὑπάρχωσιν ἄνθρωποι ἀναγκάζοντες ἡμᾶς εἰς ἀπόδειξιν τῆς τοῦ Θεοῦ ὑπάρξεως. Καὶ ἔχει δίκαιον ὁ Πλάτων ὑπὸ καθαρῶς ἠθικὴν ἔποψιν· ἀλλ' ἡ φιλοσοφία δύναται ἐξ αὐτῶν τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρνήσεως νὰ σχηματίσῃ τὴν κλίμακα τῆς πρὸς τὸ ὑπέρτατον ὄν ἀναβάσεως. Ὁ ἀρνούμενος τὴν ὑπάρξιν τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ἀποδεχόμενος αὐτὴν ἀποδεικνύουσιν ἀμφότεροι ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη καρδία αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπάρξεως ἀνωτέρου τινὸς ὄντος, περὶ τοῦ ὁποῖου ἐσυζήτησε, συζητεῖ καὶ θέλει συζητεῖ· διότι τὸ πνεῦμα ἡμῶν δὲν δύνα-

ται ν' ἀποσπασθῇ ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ ἔστω καὶ κατ' ἀρνήσιν.

Ἄλλὰ πόθεν προέρχεται ἡ ἀνάγκη αὕτη τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἀνέρχεσθαι πρὸς τὸ ὑπέρτατον ὄν; Διότι ἀτελής καὶ πεπερασμένος ὢν ζῆ ἐν μέσῳ ἀτελοῦς καὶ πεπερασμένου κόσμου· τίποτε μόνιμον περὶ αὐτὸν, τίποτε σταθερὸν καὶ ἀναλλοίωτον. Αὐτὸς ὁ λόγος τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου, οὕτω μεμωμένου ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κόσμου εἶναι ἀκατάληπτος, ἄρα δὲν περιέχει ἐν αὐτῷ καὶ μόνῳ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως. Τίς δὲν ἔκλαυσεν ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· τίς δὲν ἐδοκίμασε τὴν φοβερὰν πάλην ἣτις ἐγείρεται ἐν ἡμῶν αἰωνίως ὅταν ἡ βούλησις ἡμῶν, ἀνωτέρα οὐσα τῆς δυνάμεως, ἠττᾶται ἐν τούτοις αἰωνίως; ὅταν οἱ πόθοι ἡμῶν ἀπαντῶσιν ὄρια ἀνυπέρβλητα; Τίς τελευταῖον ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὅστις καὶ ἂν ἐπὶ θρόνου κοιμᾶται, καὶ ἂν εἰς χρυσὸν κυλίεται δὲν ἠρώτησε τὴν πικρὰν ἐκείνην ἐρώτησιν διατὶ νὰ γεννηθῇ; Ὁ Ἰὼβ καταρώμενος τὴν ἡμέραν τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, ὁμολογεῖ κάλλιον παντός φιλοσόφου ὅτι ὑπάρχει ὑψιστον ὄν· διότι ὁμολογεῖ ὅτι δὲν ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ καὶ ὅτι ἐπομένως ἄλλοῦ πρέπει νὰ ἀναζητήσῃ αὐτὸν, εἰς ὄν ὑπέρτερον, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ἀλλοιοῦται, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ πάσχη, τὸ ὁποῖον νὰ περιέχῃ πᾶσαν τελειότητα.

II

Ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος μέχρι σήμερον πολλὰ ἐξετέθησαν συστηματικὰ ἀποδείξεις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Ἡ διασημοτέρα πασῶν ἐστὶν ἡ τοῦ Καρτεσιου· διασημοτέρα πρὸ πάντων διότι εἶναι μᾶλλον εὐληπτος. Ἴδου πῶς προέβη ὁ Καρτέσιος πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος.

Ἐχω ἐν ἐμοὶ τὴν ἐννοίαν ὄντος τελείου· τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἡ ἐννοία αὕτη ὑπάρχει ἐν ἐμοὶ ἢ διότι τὸ τέλειον ἐκεῖνο ὄν ἀληθῶς ὑπάρχει, καὶ τότε εἶναι φυσικὸν νὰ ἔχω τὴν ἐν-

νοϊαν αὐτοῦ· εἴτε, μὴ ὑπάρχοντος τοῦ τελείου ἐκείνου ὄντος, ἐγὼ ἐδημιούργησα τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ. Ἴδωμεν ἤδη· εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργήσω ἐγὼ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπείρου; Διττῶς φανταζόμεθα τὰ ἀνύπαρκτα, ἢ δι' ἀφαιρέσεως ιδιοτήτων τινῶν ἀντικειμένου ὑπάρχοντος, ἢ διὰ κατασκευῆς ἀντικειμένου μὴ ὑπάρχοντος ἐκ πολλῶν ιδιοτήτων ἀντικειμένων ὑπαρχόντων. Φαντάζομαι π. χ. τὸν Κύκλωπα ἀφαιρῶν ἀπὸ τῶν γνωστῶν ὄντων τὸν ἕνα ὀφθαλμὸν, ἢ ἐκατόγχειρα προσθέτων εἰς τὸ αὐτὸ ὄν ἐκατὸν χεῖρας, ἢ κένταυρον συνάπτων σῶμα ἱπποῦ μὲ κεφαλὴν ἀνθρώπου. Τὸ ἀπείρον δὲν εἶναι περιορισμὸς τοῦ πεπερασμένου, ἀναμφισβητήτως. Οὐχ ἦττον δὲν εἶναι ἄθροισμα πεπερασμένων ιδιοτήτων, διότι πολὺς ἀριθμὸς πεπερασμένων πραγμάτων ὑποτελεῖ ἄθροισμα πεπερασμένων πραγμάτων καὶ οὐχὶ τὸ ἀπείρον. Ἄρα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργήσω τὴν ἐν ἐμοὶ ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ· ἄρα ἡ ἔννοια αὕτη ὑπάρχει διότι ὑπάρχει Θεός.

Ἐκτὸς ταύτης ὁ Καρτέσιος προτείνει καὶ ἄλλην ἀπόδειξιν, ἐπίσης ἀπλήν· ἔχω τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ, ἦτοι ὄντος τελείου πᾶσαν κεκτημένου τελειότητα· ἀλλ' ἐκ τῶν πρώτων προσόντων τῆς τελειότητος εἶναι τὸ ὑπάρχειν, ἄρα δὲν δύναμαι ἄνευ παραλογισμοῦ νὰ προτείνω ὅτι τὸ τέλειον ὄν δὲν ὑπάρχει.

Ἐτέρα ἀπόδειξις ἐκτὸς τῶν τοῦ Καρτεσίου, λίαν κοινὴ, ἦν συνήθως μεταχειριζόμεθα διότι εἶναι μᾶλλον εὐληπτος καὶ μᾶλλον πρόχειρος, στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, τῆς ἁρμονίας καὶ σοφίας τῶν νόμων τῶν διεπόντων αὐτόν.

Ἡ ὕλη ἔχει ἀνάγκην ἀρχικῆς αἰτίας ὅπως μὴ μένη ἀδρανῆς καὶ νεκρά· παρουσιάζεται ἤδη ζῶσα, ἀλλ' ἄνευ δυνάμεως ἀνωτέρας, δούσης αὐτῇ τὴν ζωὴν, οὐδὲ ὁ ἐλάχιστος σκῶληξ δύναται νὰ πλασθῇ. Ὅσοι, πολέμιοι τῆς δημιουργίας, εἶπον μηδὲν ἐκ τοῦ μηδενὸς παράγεται, ἐλησμόνησαν ὅτι τὸ ἀξίωμα αὐτὸ τοῦτο ἀποδεικνύει κατ' ἀνάγκην τὴν ὑπαρξίν ὄντος ἀνωτέρου τῆς ὕλης, ἐπὶ

τοσοῦτον ἀνωτέρου ὥστε νὰ δημιουργήσῃ αὐτήν· διότι ὁ κόσμος ὑπάρχει ἐπὶ τέλους, καὶ ἀφοῦ μηδὲν ἐκ τοῦ μηδενὸς παράγεται, ὁ δὲ κόσμος δὲν εἶναι ἀναρχος διότι δὲν εἶναι ἀναλλοίωτος, ἄρα δὲν παρήγαγεν αὐτὸς ἑαυτὸν ἐκ τοῦ μηδενὸς, ἀλλ' ἐδημιουργήθη ὑπὸ ὄντος ἀνωτέρου πάσης ὕλης. Αὐτὸς δὲ ὁ κόσμος ὁ ὑπὸ σοφωτάτων διεπόμενος νόμων εἰς ἦτο ἔρμαιον τυφλῆς τύχης ἠθέλεν ὑπέκει εἰς τὰς ιδιοτροπίας τῆς τύχης καὶ οὐχὶ ὅπως συμβαίνει εἰς νόμους πλήρεις κάλλους, ἀναλογίας καὶ δυνάμεως.

III

Ἄλλ' οὐδεμία τῶν ἀποδείξεων τούτων καὶ πολλῶν ἔτι ἄλλων, ἃς παραλείπομεν, ἐστὶν ἀκαταμάχητος. Διότι ἡ ἀρχὴ τῶν ὄντων, ἢ ἀρχὴ πάσης πλάσεως καὶ πάσης σοφίας, δὲν εἶναι ἐπιδεκτικὴ μαθηματικῆς ἀποδείξεως· αἱ πρῶται ἀρχαὶ δὲν ἀποδεικνύονται· αἰσθανόμεθα ἀκαταμαχῆτως τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν, δυνάμεθα νὰ καταρρίψωμεν πᾶσαν κατ' αὐτῶν ἐκφερομένην θεωρίαν, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα καὶ ἀκαταμαχῆτως νὰ ἀποδείξωμεν αὐτάς. Τὶ ποιητέον λοιπὸν ὅταν ἔχωμεν ἐνώπιον ἡμῶν ἄνθρωπον ἀρνούμενον τὴν ὑπαρξίν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος; Ἐν πρώτοις θὰ εἶπωμεν ὡς ὁ Πλάτων — «ὦ παῖ, νέος εἶ· προῖὼν δέ σε ὁ χρόνος ποιήσει πολλὰ ὧν νῦν δοξάζεις μεταβαλόντα, ἐπὶ τὰναντία τίθεσθαι. Περίμεινον οὖν εἰς τότε κριτῆς περὶ τῶν μεγίστων γίγνεσθαι. Μέγιστον δὲ, ὃ νῦν οὐδὲν ἠγγῆσὺ, τὸ περὶ τοὺς θεοὺς ὀρθῶς διανοηθέντα, ζῆν καλῶς ἢ μῆ. Πρῶτον δὲ περὶ αὐτῶν ἔν τι μέγα σοὶ μηνύων οὐκ ἄν ποτε φανείην ψευδῆς, τὸ τοιόνδε· οὐ σὺ μόνος οὐδὲ οἱ σοὶ φίλοι πρῶτοι καὶ πρῶτον ταύτην τὴν δόξαν περὶ θεῶν ἔσχετε· γίνονται δὲ αἰεὶ πλείους ἢ ἐλάττους ταύτην τὴν νόσον ἔχοντες. Τὸ δὲ τοίνυν σοὶ παραγεγονὸς πολλοῖς φράζοιμ' ἄν, τὸ μηδένα πώποτε λαβόντα ἐκ νέου ταύτην τὴν δόξαν περὶ θεῶν ὡς οὐκ εἰ-

σι, διατελέσαι πρὸς γῆρας μείναντα ἐν ταύτῃ τῇ διανοήσει¹⁾. »

Ἡ περὶ Θεοῦ αὕτη ὁμόφωνος τῆς ἀνθρωπότητος δόξα, διατυπωμένη μὲν ἀνθρωπίνως πάντοτε καὶ πλανωμένη κατ' ἀνάγκην περὶ τὰ καθέκαστα, ἀλλὰ κατὰ τὴν γέννησιν αὐτῆς ἐξαγομένη ἐκ τῆς εἰλικρινοῦς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρώπου περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, ἀποδεικνύει κάλλιον παντὸς μεταφυσικοῦ ἐπιχειρήματος τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος. Βεβαίως τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀπατᾶται ἢ ἀπόλυτος ἀλήθεια εἶναι ἀπρόσιτος εἰς ἡμᾶς, ὅλον δι' ὀμίχλης ἢ νέφους θεωροῦντας αὐτήν· καὶ οὐχὶ μόνον ὅταν πρόκειται περὶ τῶν ὑπερτάτων ζητημάτων ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς γνώμας καὶ εἰς τὰς πεποιθήσεις καὶ εἰς τὰς πράξεις ἡμῶν ἀπατώμεθα. Πλανώμεθα, ἀλλ' ὅπως οὐδ' ἀληθεύομεν ἀπολύτως οὕτως οὐδὲ πλανώμεθα ἀπολύτως. Ἡ ἐντελής ἀπάτη ἐπίσης δὲν εἶναι δυνατὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ ἢ ἀποδιδομένη εἰς τοὺς κροκοδείλους τῶν Αἰγυπτίων, εἰς τὸν Δία τῶν Ἑλλήνων, εἰς πᾶσαν εἰδωλολατρείαν, εἰς πᾶσαν θρησκείαν ἀποδεικνύει τὴν ὑπαρξιν ὄντος ὑπερτάτου ἀσαφῶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου νοουμένου καὶ ὀριζομένου, ἀλλ' ὑπάρχοντος. Ὁ Θεὸς ἐμφανίζεται ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν οὐχὶ ἐν τῷ πνεύματι καὶ ἐν τῇ μεταφυσικῇ, καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, τὸ ἄπειρον θρησκευτικὸν αἴσθημα, τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ παντὸς ἀνθρώπου ὑπάρχον ἀποκαλύπτει κάλλιον πάσης ἐπιστήμης τὸ ὄν πρὸς ὃ κατ' ἀνάγκην ἐνδόμυχον φερόμεθα.

Μὴ θελήσωμεν λοιπὸν νὰ ὀρίσωμεν τὸ ἀόριστον καὶ νὰ κατανοήσωμεν τὸ ἄπειρον· ἀλλὰ πάλιν εἶναι παράλογον ν' ἀποκλείσωμεν πᾶσαν σχέσιν μεταξὺ δημιουργοῦ καὶ κτίσματος. Τοιοῦτός, ὅλως ἀκατάληπτος Θεὸς, δὲν εἶναι ὁ Θεὸς ὃν ἐπιζητεῖ ἡ καρδία ἡμῶν ὡς ἄρωγόν ἐν ἡμέραις συμφορῶν, ὡς μάρτυρα τῶν ἀγώνων ἡμῶν καὶ ὡς συγχωροῦντα ἀλλὰ καὶ παιδεύοντα τὴν ἀδικίαν. Οἱ

ὅλως ἀκατάληπτον ἀποφαινόμενοι τὸν Θεὸν ἀρνοῦνται ἐμμέσως τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ· διότι τί πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα θεὸς ἀπράγμων ἐκτὸς τῆς δημιουργίας ἐν ἀκηδεῖ ἀμεριμνησίᾳ βιωῶν, ξένος πρὸς τοὺς ἀγῶνας τῆς ἀνθρωπότητος; Ἡ δημιουργία καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἔργον τοῦ ὑπερτάτου ὄντος· ἐν αὐτῇ ὁ Θεὸς ἔταξε νόμους πανσόφους καὶ ἐν ἡμῖν ψυχὴν ἀθάνατον· ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν ἐπέθεσεν ἀγάπην εὐρείαν πρὸς τὸ καλόν, τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθόν· ὁ κόσμος καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔχουσι σχέσιν κτίσματος πρὸς δημιουργόν, σχέσιν αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος καὶ διὰ τοῦ κόσμου καὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἀνευρίσκομεν τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος καὶ τινὰς τῶν ιδιοτήτων αὐτοῦ.

Ἀλλὰ καίτοι ἀποκαλυπτόμενος εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τὸν κόσμον δὲν ἀποκαλύπτεται πλήρως· ἀνερχόμεθα πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τῆς δημιουργίας καὶ τῆς ψυχῆς ἡμῶν, ἀλλ' ὁ Θεὸς εἶναι ὅλως διακεκριμένος ἀπὸ τῆς δημιουργίας· μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχει χάσμα ἄπειρον, τὸ διαχωρίζον τὸ τέλειον ἀπὸ τοῦ ἀτελοῦς, τὸ κτίσμα ἀπὸ τοῦ κτίστου. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι οὔτε ὅλως καταληπτός, οὔτε ὅλως ἀκατάληπτος. Καὶ οὕτω θέλομεν ἀναζητήσῃ αὐτόν.

(Ἀκολουθεῖ).

Δ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΥΛΩΚ ΚΑΙ ΙΕΣΣΙΚΑ

Οἱ πλεῖστοι βεβαίως τῶν ἀναγνωστών τοῦ Παρθενῶνος ἐπεσκεφέθησαν τὴν ἔκθεσιν τῶν Ὀλυμπίων, φρονοῦμεν δὲ, πρὸς τιμὴν αὐτῶν, ὅτι μεταξὺ τῶν προϊόντων τῆς τέχνης, τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς καλλιτεχνίας πρὸ τῶν ὁποίων ἀνεπαύθησαν ἐπὶ μικρὸν θὰ ἦτο καὶ εἰκὼν τις γέροντος ἰουδαίου κρατοῦντος εἰς τὴν χεῖρα κλείδας καὶ δίδοντας αὐτὰς εἰς νέαν κόρην κάτω νεύουσας τοὺς ὀφθαλμούς. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἄλλων καλλιτεχνημάτων, ὡς καὶ περὶ τούτου, ἔγρα-

(1) Πλάτωνος Νόμοι βιβλ. X. 8.